

ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ТВОРЧИСТЬ

Стаття присвячена вивченню специфіки уявлень про творчість, її види (наукову та художню), творчі здібності, творчу особистість. Наводяться результати емпіричного дослідження, проведеного серед студентів спеціальності "Психологія".

Ключові слова: творчість, уявлення, студенти.

The representations about creative activity, its types (scientific and artistic), creativity and creative person are analyzed in the article. There are results of empirical research, which was conducted among students of "Psychology" speciality.

Key words: creative activity, representations, students.

Постановка проблеми. Розвиток творчих здібностей – важливе завдання психологічної та педагогічної наук, а формування творчої особистості – одне з найпріоритетніших завдань системи освіти і виховання. Зважаючи на це, сучасний спеціаліст-психолог повинен оволодіти методами та методиками розвитку творчого потенціалу особистості, а також уміти творчо розв'язувати певні проблеми. Про необхідність запровадження психологічних технологій навчання творчості у підготовку спеціалістів, формування у них досвіду креативної діяльності ведуть мову В. Моляко, В.Петрова та ін. [1; 2]. На наш погляд, професійний розвиток майбутніх фахівців гуманітарної сфери неможливий без орієнтації в основних питаннях психології творчості, без вироблення адекватних уявлень щодо зазначеного феномена.

Наголосимо, що на сьогодні феномен творчості загалом досліджується з теоретико-методологічної точки зору (на рівні наукової свідомості). Водночас на рівні буденної свідомості уявлення про творчість майже не вивчаються. Виняток складають поодинокі праці. Зокрема, вітчизняна дослідниця Ж.Сидоренко виявила, що у переважній більшості студентів творчість асоціюється з художньою самодіяльністю, участю в різних конкурсах, вікторинах, виставках. Крім того, частина студентів розуміє творчість як створення чогось нового, прекрасного, що дає можливість реалізувати свій задум, проявити себе. Щодо уявлень про творчу людину, переважна більшість опитаних визнала, що нею є кожна людина. Натомість деякі студенти демонстрували негативні уявлення про творчих людей [3].

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей уявлень про творчість у студентів із фаху "Психологія".

Методика та організація дослідження. Відповідно до поставленої мети, нами була створена авторська методика, побудована за принципом незакінчених речень. Респондентам пропонувалося 9 стимульних висловлювань. Вони стосувались особливостей розуміння творчості, творчих здібностей, факторів творчої діяльності, уявлень про творчу особистість і творчі професії, закономірностей сприймання художньої та наукової творчості. Вибірку складала 48 студентів 4-го курсу психолого-педагогічного факультету Чернігівського національного педуніверситету імені Т.Г.Шевченка. Зазначимо, що окремий курс психології творчості опитувані не прослуховували. Він передбачений на 5-тому курсі. Проте студенти мали можливість ознайомитися з окремими питаннями психології творчості в курсах загальної психології та психології мистецтва. Обробка відповідей здійснювалася за методом контент-аналізу. Оскільки досліджувані могли давати по декілька відповідей на кожне питання, ми підраховували та аналізували саме кількість отриманих відповідей.

Результати дослідження та їх обговорення. Відповіді на незакінчене речення "Творчість – це..." були згруповані нами у чотири категорії: 1) створення нового, оригінального продукту (32%); 2) творчість як спосіб розв'язання проблеми (мисленнєві операції, креативне мислення, 24%); 3) творчість як саморозкриття, прояв власного "Я" (17%); 4) інше (27%). Прикладами відповідей першої категорії є: "створення чогось нового, неповторного, такого, що відрізняється від усього вже наявного", "діяльність людей, у результаті якої виникає щось нове", "прояв креативних здібностей людини у різних видах мистецтва", "свідомий процес, спрямований на створення нового, використовуючи досягнення попередніх поколінь" тощо. До другої категорії увійшли відповіді: "здатність креативно підходити до роботи", "здатність людини нестандартним способом розв'язати певне завдання", "вміння знаходити особливий підхід, особливе бачення у чомусь повсякденному, одноманітному", "здатність створити щось оригінальне" і т.ін. Третя категорія включала відповіді: "активна діяльність людини, в якій розкриваються нові сторони її особистості, світогляду; це спосіб самовираження", "прояв власної індивідуальності за допомогою різних видів мистецтва", "прояв індивідуальності на папері", "здатність проявляти свої почуття в певній діяльності" тощо. Отже, бачимо, що одна частина опитаних дає класичне визначення творчості (як виду людської активності, спрямованого на створення чогось нового), інша – має уявлення когнітивістського характеру (пов'язує творчість із мисленнєвими процесами), а ще ряд студентів розуміє творчість з позицій гуманістичного напрямку (як властивість особистості). До категорії "Інше" ми відносили або абстрактні відповіді ("вид діяльності, якій людина приділяє особливе місце у своєму житті", "коли людина займається чимось щирим,

для неї важливим заняттям", "сукупність інтелектуальних і світоглядних особливостей, що несуть культурні та естетичні цінності"), або відповіді "філософського" характеру ("те, що приносить духовне задоволення", "основа для додавання "фарб" у "сірі" будні"). Це вказує на наявність у частини респондентів лише поверхових знань щодо феномена творчості. Також іноді зустрічалися не зовсім точні і навіть неадекватні відповіді ("художня самодіяльність", "людина, яка володіє художніми схильностями, пише книги"). Отже, є студенти, які взагалі не орієнтуються у сутності творчості.

Аналіз відповідей на незакінчене речення "Сутність творчих здібностей полягає у..." дав можливість виокремити наступні категорії: 1) вміння (здатність) виражати, втілювати, реалізовувати, створювати (ідеї, предмети тощо), 2) оригінальність (ідей, мислення, погляду, розв'язання проблем) 3) інше. До першої категорії (36%) ми зарахували відповіді: "у тому, щоб донести до людей твори свого мистецтва", "наявності у людини певних задатків, обдарованості, у вмінні сприймати нове, дивитись на речі з різних боків", "у створенні певного особливого явища, предмета", "у їхній реалізації" та ін. Друга категорія (36%) містила відповіді типу "вміння нестандартно мислити", "можливості перевтілити звичайні думки у щось неординарне, цікаве", "в унікальності і несхожості", "у вмінні побачити картинку світу в іншій площині". До категорії "Інше" було включено решту відповідей (17%). У них підкреслювався індивідуальний характер здібностей ("у тому, що у людини є певні здібності не як у всіх, а більш розвинені, індивідуальні", "у їхній індивідуальності"), відображався зв'язок творчих здібностей з окремими особистісними властивостями (особливостями характеру, мислення, мотиваційної сфери) ("інтересах", "бажанні творити", "лабільність і абстрактність мислення", "у тонкому сприйманні і відчуженні світу, себе та інших у цьому світі", "у самій людині"), простежувалися філософські розмірковування. Цікаво, що на останніх суттєво позначились існуючі у суспільстві стереотипи відносно природи творчості та творчих людей ("у створенні прекрасного", "у людини свій світ", "у тому, щоб все зробити красивим, цікавим"). Загалом наведені приклади ілюструють різні підходи до поняття креативності (розуміння її як продукту, процесу або здібностей).

Усі відповіді на незакінчене речення: "Творча людина володіє..." були розподілені за наступними категоріями: 1) нестандартне мислення і сприймання (19%); 2) креативність (14 %); 3) "абстрактні" задатки і здібності (13%), 4) розвинена уява (фантазія) (12 %); 5) інші особистісні особливості (19%). Типовими відповідями першої категорії були: "нестандартним мисленням", "креативним мисленням", "набором нестандартних ідей", "креативним поглядом на навколишні речі", "творчим мисленням і сприйманням" тощо. Другу категорію склала постійно вживана відповідь "креативність" (зазначимо, що зміст цього поняття не розшифровувався). До третьої категорії увійшли відповіді, позбавлені конкретики, тобто "абстрактного" змісту ("здібностями", "спеціальними вміннями, знаннями і навичками", "унікальними здібностями", "творчими задатками", "талантом", "творчим потенціалом, певними творчими задатками і здібностями, властивими лише їй" та ін.). Відповіді: "розвиненою уявою", "багатою фантазією", "умінням фантазувати", "вони фантазери і не завжди прив'язані до реальності" і т.ін. утворили четверту категорію. До п'ятої категорії нами були віднесені інші особистісні характеристики, якими студенти наділяли творчу людину. За своїм змістом ці риси можна умовно віднести до пізнавальної ("далекоглядність", "різнобічність", "кмітливність", "високий рівень соціального інтелекту", "широта поглядів"), емоційно-вольової ("активний", "сенситивний", "з почуттям гумору") та мотиваційної ("ініціативний", "бажає проявляти свою індивідуальність", "бажає творити неповторне", "занурений у роботу") сфер. Крім того, зустрічалися й загальні відповіді, на зразок: "Творча людина володіє характеристиками, індивідуально-типологічними особливостями, непритаманними більшості людей. Отже, бачимо, що загалом творча людина наділялась як дійсно необхідними для творчості, так і суто стереотипними характеристиками.

На незакінчене речення: "Творчість не сумісна з..." була отримана третина відповідей (33%), що уособлюють певні особистісні особливості (конформізм, консерватизм, лінощі, примітивізм, практичність, вигода, грубість, жадібність тощо). Частина відповідей (24%) відображала несумісність творчості з певними сферами діяльності – політикою, наукою (зокрема, природничими науками, у т.ч. математикою), статистичною діяльністю, фізичною роботою, юриспруденцією. 20% відповідей переконували, що творчість не може співіснувати зі стереотипами, шаблонами, установками, правилами, рамками, стандартами. Зазначимо, що чверть відповідей (24%) була віднесена нами до категорії "інше". За змістом ці відповіді були різнотипними і відображали уявлення про несумісність творчості з: "модю", "примушуванням", "співробітництвом", "деструктивізмом", "буденністю", "одразу декількома видами діяльності", "копіюванням чужого" тощо. Підсумовуючи ці результати, зазначимо, що частина відповідей (ряд наведених рис, стереотипи, рамки, правила тощо) є дійсно суттєвими бар'єрами творчості. Натомість, інша частина відображає поширені в суспільстві стереотипні уявлення про творчість та творчу особистість (зокрема, схильність ідеалізувати творця, переконання у неможливості наукової творчості і т.ін.).

Інтерпретація відповідей на незакінчене речення: "Для творчої діяльності необхідно..." дозволила виокремити шість категорій. Частина відповідей (28%) увійшла до категорії "інтелектуальні та творчі здібності". Вона включала такі необхідні (за переконанням студентів) для творчої діяльності чинники: творчі вміння (у тому числі фантазувати), навички, задатки, творчі здібності, талант. Крім того, давались відповіді, що уособлювали особливості мислення: "творче мислення", "свобода мислення", "вміти мислити неординарно і не боятися демонструвати це у різних формах", "різнобічне мислення", "гнучкість розуму" тощо. Друга категорія ("зовнішні фактори і обстановка", 20%) містила уявлення студентів про необхідність для творчості певних можливостей (зокрема фінансових), часу, відповідних матеріалів та обстановки. Третя категорія (12%) уособлювала бажання творити. До четвертої категорії (11%) увійшли риси характеру як необхідний чинник творчості: "цілеспрямованість", "воля", "рішучість", "посидючість", "терпимість", "урівноваженість" і т.ін. П'ята категорія (11%) відображала таке необхідне для творчості нахнення.

Прикладами категорії "інше" (15%) були: "інтерес", "внутрішні переживання", "багатий внутрішній світ", "самореалізуватися", "розвиток", "насиченість життя", "щоб була тема, на яку людина буде творити" тощо. Таким чином, більшість респондентів акцентують увагу саме на суб'єктивних чинниках творчості. У цілому аналіз отриманих відповідей засвідчив адекватність уявлень опитаних про умови творчої діяльності.

Щодо незакінченого речення "Творчість заважають..." всі відповіді були поділені на дві групи: суб'єктивні фактори (стереотипи, особистісні характеристики) та об'єктивні фактори (оточення, соціальні проблеми, рамки, стандарти тощо). Так, серед суб'єктивних факторів (55%) переважали відповіді, що стосувалися особливостей пізнавальної сфери, передусім мислення, інтелекту ("стереотипне сприймання і мислення", "існуючі стереотипи", "надвисокий IQ", "конструктивність", "логічність", "відсутність певних здібностей, навичок", "неможливість зосередитися" тощо), характерологічних особливостей ("невпевненість у своїх силах", "лінощі", "тривожність", "метушливість", "конформізм", "вульгарність" тощо). Зустрічалися також відповіді: "минулий досвід", "небажання людини нею займатися", "незатребуваність", "погане здоров'я", "негативні емоції", "суб'єктивні умови", "проблеми особистісного характеру". До об'єктивних чинників (44%) ми долучили відповіді: "загальноприйняті норми і правила", "стандарти", "обмеження", "економічні проблеми", "буденні соціальні проблеми", "певні життєві ситуації автора творіння", "близькі люди", "інші люди, нетворчі", "критична оцінка з боку оточення" тощо. Крім того, на думку одного опитаного, творчості "ніщо не заважає: якщо людина хоче щось утілити в житті, вона це зробить". Отже, аналіз отриманих відповідей вказує на демонстрацію переважною частиною студентів цілком адекватних і "класичних для науки" положень про чинники, що заважають творчості. Поряд з тим зустрічалися спірні відповіді (творчості заважають негативні емоції, погане здоров'я) або відповіді абстрактного характеру (суб'єктивні умови, особистісні проблеми). Це свідчить про лише неглибоку ерудицію ряду опитаних у питаннях творчості.

Аналізуючи відповіді на незакінчене речення "Творчість може виявлятися у таких професіях, як...", ми використали класифікацію типів професій Є.Климова. У результаті більшість відповідей (67%) стосувалося типу "Людина-художній образ" (актор, художник, музикант, письменник, скульптор, режисер, дизайнер, архітектор, перукар тощо), що є цілком логічним, зважаючи на зміст даного типу професій. Деякі опитані вважають, що творчість проявляється також у професіях типу "Людина-людина" (19% відповідей). Причому на цих відповідях суттєво позначилася специфіка факультету, де навчаються респонденти, та їхня майбутня спеціалізація – загалом називалися професії психолого-педагогічної спрямованості (психолог, педагог, вихователь). Частина відповідей (21%) засвідчила переконання ряду опитаних у можливості прояву творчості в усіх або майже в усіх професіях. На наш погляд, таке твердження є стереотипним і спірним, адже ряд професій передбачають насамперед чітке ("нетворче") виконання певних службових інструкцій та правил (наприклад, пожежник або оператор АЕС). Зустрічалися також професії інших типів, наприклад "Людина-техніка" (будівельник), а також неадекватні відповіді (батьки).

Відповіді на незакінчене речення: "Фантазія в науці – це..." були класифіковані за категоріями: "позитивне", "негативне", "фантазія як компонент наукової роботи". Перша категорія (43%) включала відповіді: "величезний крок уперед", "дуже добре", "розвиток", "створення чогось нового, чого не існувало в природі", "двигун прогресу", "зони найближчого розвитку науки; те, до чого треба прагнути" тощо. До другої категорії (30%) увійшли відповіді: "помилка; наука – це точність, сухість фактів, доказовість теорем", "загибель", "несумісні поняття", "не фантазія", "повна маячня, тому що науці фантазія непотрібна, вона буде все тільки псувати", "це "вода", не потрібна і, найголовніше, неправдива інформація" і т.ін. Третю категорію (26%) склали відповіді: "висунення нових гіпотез і їх перевірка", "те, що піддається перевірці", "випередження можливих отриманих результатів; це перший крок, з якого творяться відкриття" тощо. Таким чином, ці дані дають змогу зробити висновок: більшість студентів поділяє думку фахівців з психології творчості про вагомий роль фантазії в науці. Проте ряд студентів керується існуючими стереотипами і заперечує це.

Щодо речення: "Фантазія в мистецтві – це..." були дані відповіді, які ми розподілили за трьома наступними категоріями: 1) "фантазія як компонент творчого процесу", 2) "фантазія як необхідна умова мистецтва", 3) "інше". Першу категорію (40%) утворили відповіді: "відкриття нових творчих ідей", "творчість", "створення нових образів, творів мистецтва", "уміння вигадати щось оригінальне, не схоже на інше", "вихід за обмеження, що провокує творчий процес" тощо. Прикладами другої категорії (34%) є: "основа діяльності", "засіб", "найголовніша умова, рушій діяльності", "її пожива, її фундамент", "рушій творчих ідей" і т.ін. До третьої категорії (26%) увійшла решта відповідей, різнопланових за змістом: "велике досягнення самої людини", "реалізація своїх ідей у реальному житті", "прояв своїх думок, почуттів, емоцій", "те, наскільки "багатий" твір, наскільки розкрита його сутність", "шедеври", "дуже буде екстравагантним і є над чим подумати" тощо. Такі результати засвідчують розуміння студентами ключової ролі фантазії в мистецтві, що, звичайно, не підлягає сумніву.

Висновки. Аналіз результатів дав можливість зробити наступні висновки: 1) за змістом студентські уявлення про творчість та творчі здібності є різномісними і уособлюють різні підходи до розуміння цих феноменів; 2) уявлення про творчість, творчу особистість значною мірою обумовлюються існуючими стереотипами; 3) певна частина студентів має або поверхові знання з проблеми творчості, або взагалі не орієнтується у цьому питанні.

Література

1. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / В.О.Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С.1-5.
2. Петров В.Н. Формирование опыта креативной деятельности студентов / В.Н. Петрова // Фундаментальные исследования. – 2007. – № 12 – С. 491-493.
3. Сидоренко Ж.В. Реалізація студентської молоді в творчості як передумова досягнення психологічного здоров'я / Ж.В.Сидоренко // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2008. – № 4. – С.37-42.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2010